

Justyna Sowińska

ORCID: 0009-0004-1924-1418
Archiwum Państwowe w Opolu

Spółeczność żydowska w powiecie brzeskim w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej w świetle zasobu Archiwum Państwowego w Opolu

Jewish Community in the Brzeg District
in the Early Post-World War II Years:
Insights from the State Archive in Opole

Abstrakt

Artykuł ukazuje stan badań nad zagadnieniem społeczności żydowskiej na Dolnym Śląsku w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej. Zwrócono uwagę na najważniejsze publikacje dotyczące repatriacji i osadnictwa, struktur organizacyjnych, produktywizacji ludności, życia kulturalnego i religijnego, a także historii poszczególnych miejscowości. Autorzy nakreślają w miarę stabilne warunki do rozwoju społeczności w pierwszych latach powojennych, podkreślają różnorodność instytucji, organizacji oraz placówek utworzonych i prowadzonych przez społeczność żydowską. Badania dotyczyły całego Dolnego Śląska lub poszczególnych miejscowości, jednak nie uwzględniały Brzegu czy też całego powiatu brzeskiego. Zauważono również, że przywołana literatura oparta była

głównie na materiałach wytworzonych przez Centralny Komitet Żydów oraz Wojewódzki Komitet Żydów. Tymczasem ciekawych i cennych materiałów mogą dostarczyć także zasoby archiwów państwowych, co pokazano na przykładzie zespołu Starostwo Powiatowe w Brzegu. W podsumowaniu artykułu nakreślono więc perspektywy badawcze dotyczące odtworzenia struktur organizacji żydowskiej w powiecie brzeskim, jej składu osobowego oraz przejawów życia społecznego, gospodarczego i kulturalnego.

Słowa kluczowe: Dolny Śląsk, powiat brzeski, Brzeg, Żydzi, społeczeństwo, gospodarka, kultura

Abstract

The article reviews the current research on the Jewish community in Lower Silesia during the initial years following World War II. It emphasizes key publications addressing repatriation, settlement, organizational structures, economic activity, and the cultural and religious life of the Jewish population, while also discussing the histories of specific localities. The authors outline the relatively stable conditions for the development of the community in the first post-war years, highlighting the variety of institutions, organizations and establishments created and run by the Jewish community. Although much of the research covers the entirety of Lower Silesia or certain areas, it has overlooked Brzeg and its district. The literature reviewed primarily relies on materials from the Central and Provincial Committees of Jews. However, as demonstrated by documents from the Brzeg County Starost Office found in state archives, other valuable sources exist. The article closes by proposing new research avenues focused on the reconstruction of Jewish organizational structures in the Brzeg district, along with its leadership and various forms of social, economic, and cultural activities.

Keywords: Lower Silesia, Brzeg County, Brzeg, Jews, society, economy, culture

Archiwa państwowe to instytucje, których celem jest przechowywanie źródeł do historii państwa polskiego zarówno w wymiarze ogólnopolskim, jak i regionalnym. Posiadają w swoich zasobach materiały wytworzone przez różnego rodzaju władze, urzędy, instytucje, organizacje, przedsiębiorstwa i osoby prywatne. Umożliwiają nieustanne prowadzenie badań historycznych, zaskakując nie tylko wielkością swoich zasobów, ale także bogactwem zawartych w nich informacji.

Analizując zagadnienie funkcjonowania państwa polskiego w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej, nie sposób pominąć

dokumentacji wytworzonej przez starostwa powiatowe – aparat pomocniczy starosty, który obok rady narodowej i samorządu terytorialnego stanowił jeden z filarów administracji w powiecie. Starosta, mianowany przez kierownika resortu administracji publicznej na podstawie wniosku wojewody i opinii powiatowej rady narodowej, był stale kontrolowany i zobligowany do przedstawiania sprawozdań ze swej działalności, dokumentując w ten sposób wszystkie istotne wydarzenia ze swojego obszaru¹. Organizacja starostw ulegała częstym zmianom w trakcie ich działalności w latach 1945–1950, jednak zasadniczo komórki organizacyjne w postaci referatów obejmowały swymi właściwościami zagadnienia administracyjne, prawne, osiedleńcze, sprawy dotyczące przemysłu i handlu, rolnictwa i reform rolnych.

W przechowywanym w Archiwum Państwowym w Opolu zespole Starostwo Powiatowe w Brzegu² odnaleźć można wszystkie aspekty tworzenia polskiej administracji i powstawania lokalnej społeczności po II wojnie światowej. Na akta tego zbioru składają się zarządzenia władz nadrzędnych, raporty sytuacyjne i statystyczne, plany pracy i sprawozdania poszczególnych referatów, kwestie działalności politycznej, ewidencje stowarzyszeń, zagadnienia odnośnie do poszczególnych związków i towarzystw, sprawy ludności autochtonicznej i repatriacji, kwestie wyznaniowe, dokumenty współpracy z Urzędem Bezpieczeństwa Publicznego i Milicją Obywatelską, sprawy narodowościowe, akta uznania i nadania obywatelstwa polskiego, spisy ludności, akta osobowe pracowników starostwa, ewidencje osadników, spisy i dokumentacja zakładów przemysłowych i warsztatów rzemieślniczych.

Akta Starostwa Powiatowego w Brzegu trafiły do Archiwum Państwowego w Opolu w 1998 r. po likwidacji Powiatowego Archiwum Państwowego w Opolu Oddział w Brzegu. Biorąc pod uwagę omawianą tematykę ludności żydowskiej na tym terenie, w zespole Starostwo Powiatowe w Brzegu na uwagę zasługuje jednostka *Wojewódzki Komitet Żydów w Polsce na Dolny Śląsk Delegatura w Brzegu z lat 1946–1950*³. Jest to jedyna jednostka w zespole dotycząca w całości ludności żydowskiej w powiecie brzeskim w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej.

W teczce zamieszczone jest pismo z 1 sierpnia 1946 r. Wojewódzkiego Komitetu Żydów na Dolny Śląsk do Starostwa Powiatowego w Brzegu. Do pisma dołączony został odpis Statutu Centralnego Komitetu Żydów

1 Waldemar Kozyra, „Ustrój administracji państwowej w Polsce w latach 1944–1950”, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 63 (2011): 172.

2 Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APO), Starostwo Powiatowe w Brzegu, 45/1259.

3 APO, Starostwo Powiatowe w Brzegu, 45/1259/47.

w Polsce. Jednostka zawiera również korespondencję Wojewódzkiego Komitetu Żydów do Starostwa Powiatowego w Brzegu z 21 lutego 1950 r. informującą o tym, że Komitet Żydowski w Brzegu został przekształcony w Delegaturę przy Powiatowym Komitecie Żydów we Wrocławiu, a następnie w Delegaturę Brzeską przy Wojewódzkim Komitecie Żydów we Wrocławiu. Świadczy to nie tylko o zmianach strukturalnych, jakie zachodziły w całej organizacji żydowskiej, ale również prawdopodobnie o małej liczebności brzeskiej społeczności żydowskiej. Z tego punktu widzenia najciekawszym dokumentem znajdującym się w przytoczonej jednostce wydaje się wykaz Żydów zarejestrowanych w Wojewódzkim Komitecie Żydów w Polsce na Dolny Śląsk Delegatura w Brzegu z 1 stycznia 1950 r. Lista zawiera 55 nazwisk, co z pewnością nie odzwierciedla wszystkich osób narodowości żydowskiej w powiecie brzeskim, ale może stanowić punkt wyjścia do jej ustalenia. Dodatkowo obok nazwisk pojawiają się następujące informacje: data i miejsce urodzenia, adres zamieszkania, zawód, miejsce pracy i przynależność partyjna. Dane zawarte w tabeli pozwalają w pewnym stopniu scharakteryzować brzeską społeczność żydowską w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej.

Zagadnienie powstawania powojennych społeczności żydowskich na Dolnym Śląsku było opracowywane przez polskich historyków od lat 60. XX w. Badania skupiały się na takich problemach, jak: repatriacja i osadnictwo żydowskie⁴, struktury organizacyjne⁵, produktywizacja ludności⁶, życie kulturalne i religijne⁷.

4 Arnold Goldsztejn, „Powstanie skupiska ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku w latach 1945–1947”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 22/1–2 (1967): 191–202; Dorota Sula, „Repatriowana ludność żydowska na Dolnym Śląsku w latach 1945–1949”, *Rocznik Województwa Wałbrzyskiego* (1992/1993): 17–29; Sula, „Osadnictwo repatriowanej ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku w latach 1945–1949”, *Śląskie Studia Historyczne* 3 (1993): 67–81.

5 Marek Szajda, „Początki instytucjonalnego życia żydowskiego na Dolnym Śląsku od maja do sierpnia 1945 roku”, w *Koniec wojny na Śląsku. Rok 1945. Studia i materiały*, red. Ksawery Jasiak, Krzysztof Kawalec, Piotr Stanek (Wrocław–Opole–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział we Wrocławiu, 2018), 169–177.

6 Michał Grynberg, *Żydowska spółdzielczość pracy w Polsce w latach 1945–1949* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1986); Marian Muszkiewicz, *Rzemieślnicy, kupcy, przemysłowcy na Dolnym Śląsku w latach 1945–1950* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2020); Adriana Merta-Staszczak, „Udział społeczności żydowskiej w odbudowie życia gospodarczego Dolnego Śląska w latach 1945–1949”, *UR Journal of Humanities and Social Sciences* 23/2 (2022): 38–57.

7 Ewa Waszkiewicz, *Kongregacja Wyznania Mojżeszowego na Dolnym Śląsku na tle polityki wyznaniowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1945–1968* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1999); Marcin Szydysz, *Społeczność żydowska na Dolnym Śląsku w świetle działalności Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów*

Kompleksowe ujęcie tematu występuje w publikacjach: Samuela Bata⁸, Szyi Bronsztejna⁹, Bożeny Szaynok¹⁰, Ewy Waszkiewicz¹¹, Marcina Wolnego¹², Leszka Ziátkowskiego¹³. Inną grupę wydawnictw stanowią wyniki badań nad dziejami społeczności żydowskich w poszczególnych miastach Dolnego Śląska: Wałbrzychu¹⁴, Dzierżoniowie¹⁵, Legnicy¹⁶, Jeleniej Górze¹⁷ czy Świdnicy¹⁸. Autorzy publikacji najczęściej korzystali z materiałów Centralnego Komitetu Żydów, które są przechowywane w Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie, oraz akt Wojewódzkiego Komitetu Żydów na Dolny Śląsk, które znajdują się w Archiwum Katedry Judaistyki Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Archiwum Państwowym we Wrocławiu. Znacznie rzadziej sięgali do innych archiwaliów, które zawierają wiele cennych informacji, ale wymagają poszukiwań

w Polsce w latach 1950–1989 (Wrocław–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział we Wrocławiu, 2019); Barbara Techmańska, „Żydowskie placówki przedszkolne na Dolnym Śląsku prowadzone przez Centralny Komitet Żydów w Polsce w latach 40. i 50. XX w. – zarys problematyki”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 55/3 (2020): 143–165.

- 8 Samuel Bat, „Ludność żydowska na Dolnym Śląsku”, *Rocznik Wrocławski* 5 (1961): 141–163.
- 9 Szyja Bronsztejn, „Uwagi o ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku w pierwszych latach po wyzwoleniu”, *Biuletyn ŻIH* 75 (1970): 31–54; *idem*, *Z dziejów ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1993).
- 10 Bożena Szaynok, *Ludność żydowska na Dolnym Śląsku 1945–1950* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000).
- 11 Waszkiewicz, „Żydzi w Polsce wczoraj i dziś na przykładzie Dolnego Śląska”, w *Konferencja. Mniejszość żydowska w Polsce – mity i rzeczywistość*, red. Piotr Zieliński (Warszawa: Biuro Analiz Sejmowych. Kancelaria Sejmu, 2010): 35–44.
- 12 Marcin Wolny, „Ludność żydowska w Świdnicy w latach 1945–1970”, *Rocznik Świdnicki* 31 (2003): 128–157.
- 13 Leszek Ziátkowski, *Dzieje Żydów we Wrocławiu* (Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2000).
- 14 Paweł Wieczorek, *Żydzi w Wałbrzychu i powiecie wałbrzyskim 1945–1968* (Wrocław–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział we Wrocławiu, 2017).
- 15 Anna Gruzłewska, „Powojenne szkolnictwo żydowskie na przykładzie żydowskiej szkoły powszechnej w Dzierżoniowie”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 75/2 (2020): 55–88; Gruzłewska, *Polska Jerozolima. Fenomen żydowskiego osiedla w powiecie dzierżoniowskim 1945–1950* (Dzierżoniów: Wydawnictwo Art in Design SOVA, 2019).
- 16 Andrzej Szczepański, „Mniejszość żydowska w Legnicy w latach 1945–1968”, *Szkice Legnickie* 28 (2007): 145–180.
- 17 Szajda, „Żydzi niemieccy w Jeleniej Górze tuż po zakończeniu II wojny światowej”, *Rocznik Ziemi Zachodnich* 2 (2018): 187–206.
- 18 Wolny, „Ludność żydowska w Świdnicy w latach 1945–1970”, *Rocznik Świdnicki* 31 (2003): 128–157.

w różnych zespołach i jednostkach przechowywanych w archiwach państwowych. Warto w tym miejscu przytoczyć artykuł Pawła Wieczorka *Źródła archiwalne do najnowszych dziejów społeczności żydowskiej na Dolnym Śląsku (1945–1950) w świetle zasobów archiwalnych Archiwum Państwowego we Wrocławiu, Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim*¹⁹. Publikacja ta jest wynikiem obszernej kwerendy archiwalnej, w trakcie której przejrano zawartość ok. 1500 jednostek. Interesująca autora tematyka znalazła odzwierciedlenie w ok. 300 jednostkach, pochodzących z okresu 1945–1950 i obejmujących powiaty: dzierzoniowski, wałbrzyski, świdnicki, ząbkowicki, kłodzki i bystrzycki. Materiały te, wytworzone głównie przez instytucje, w postaci dokumentów, sprawozdań, życiorysów, korespondencji, zeznań świadków, ukazują całokształt życia i funkcjonowania żydowskiej mniejszości narodowościowej na wskazanym obszarze – działalność żydowskich instytucji społecznych, wyznaniowych i kulturalnych, oświatowych i sportowych, funkcjonowanie organizacji politycznych, udział Żydów w działalności administracji państwowej czy lokalnej, a także w życiu gospodarczym. Podobną kwerendę można przeprowadzić w zasobie Archiwum Państwowego w Opolu, koncentrując się na powiecie brzeskim, który nie doczekał się jeszcze szczegółowego omówienia kwestii ludności żydowskiej w pierwszych latach powojennych. Punktem wyjścia byłaby jednostka *Wojewódzki Komitet Żydów w Polsce na Dolny Śląsk Delegatura w Brzegu*. Analizując zawarte w niej dokumenty, można zrekonstruować wydarzenia, daty, nazwiska, które pomogą odtworzyć struktury organizacyjne oraz skład osobowy społeczności żydowskiej powiatu brzeskiego, uzupełniając je wiedzą pozaźródłową.

Powiat brzeski, historycznie związany z Dolnym Śląskiem, po II wojnie światowej wszedł w obręb województwa wrocławskiego. Dolny Śląsk stał się obszarem osiedlania polskich Żydów, którzy przeżyli Holocaust i szukali nowego miejsca do zamieszkania. W ten sposób powstało tu duże i prężne skupisko ludności żydowskiej w powojennej Polsce. Pomysł, aby osiedlić się na Dolnym Śląsku, dali żydowscy więźniowie, którzy przeżyli obóz Gross-Rosen i po opuszczeniu go nie mieli dokąd wracać. Dawne Kresy Wschodnie znalazły się poza granicami Polski, w części centralnej żydowskie domy zostały zburzone lub zajęte przez polskich mieszkańców, wielu nie chciało mieszkać tam, gdzie ginęły ich rodziny. Po krótkim pobycie na miejscach dawnego zamieszkania wracali

19 Paweł Wieczorek, „Źródła archiwalne do najnowszych dziejów społeczności żydowskiej na Dolnym Śląsku (1945–1950) w świetle zasobów archiwalnych Archiwum Państwowego we Wrocławiu, Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 3 (2006): 355–379.

na polski już Dolny Śląsk, by rozpocząć tu nowe życie wraz z innymi ocalonymi od zagłady²⁰.

Początkiem organizacyjnego tworzenia się społeczności żydowskiej Dolnego Śląska był założony jeszcze w obozie w Dzierżoniowie Komitet Byłych Więźniów, który miał nieść pomoc ocalonym. Komitet ten wkrótce przekształcono w Komitet Żydowski, a na całym Dolnym Śląsku w poszczególnych miejscowościach zaczęły powstawać komitety. W roku 1946 było ich już 42²¹.

Dnia 17 czerwca 1945 r. w Dzierżoniowie odbyła się pierwsza konferencja komitetów żydowskich, na której uchwalono *Memoriał Żydów Dolnośląskich* skierowany do Ministerstwa Administracji Publicznej. W dokumencie tym zapisano, że powodem osiedlenia Żydów na Dolnym Śląsku jest to, że ziemie te w czasie wojny zostały mało zniszczone, a następnie opuszczone przez Niemców, którzy pozostawili po sobie mieszkania, warsztaty i zakłady produkcyjne. W memoriale zasygnalizowano także możliwość osiedlenia na Dolnym Śląsku żydowskich repatriantów ze Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Dokument uzyskał aprobatę Centralnego Komitetu Żydów Polskich w Warszawie, który zapewnił o wsparciu materialnym dla przygotowywanej akcji osiedleńczej²².

Propozycje zawarte w memoriale były także korzystne dla komunistycznego rządu polskiego, ponieważ wpisywały się w plan szybkiego zagospodarowania Ziemi Zachodnich i Północnych. W roku 1946 Wojewódzki Komitet Żydów, mający swoją dotychczasową siedzibę w Dzierżoniowie, został przeniesiony do Wrocławia. Obok niego działały komitety powiatowe. W styczniu 1946 r. było ich 20, w sierpniu tego samego roku już 43, ale po 1947 r. ich liczba spadła do 36²³.

Większość Żydów przybyłych na Dolny Śląsk chciała zamieszkać w ośrodkach miejskich, przede wszystkim we Wrocławiu. Było to spowodowane względami ekonomicznymi. Duże miasta dawały większe możliwości pracy zarobkowej i handlu. Najwięcej Żydów osiedliło się we Wrocławiu, Dzierżoniowie, Wałbrzychu, Bielawie i Legnicy. Były to najprężniejsze i najbardziej uprzemysłowione ośrodki miejskie na Dolnym Śląsku. Wśród repatriantów żydowskich był niewielki procent pragnących objąć gospodarstwa rolne. Pod koniec 1946 r. jedynie 250 rodzin,

20 Waszkiewicz, „Żydzi w Polsce wczoraj i dziś na przykładzie Dolnego Śląska”, 35.

21 *Ibidem*, 35–36.

22 *Ibidem*, 36.

23 Merta-Staszczak, „Udział społeczności żydowskiej w odbudowie życia gospodarczego Dolnego Śląska w latach 1945–1949”, 40–41.

trudniących się rolnictwem i hodowlą, pozostawało na wsi lub w małych miejscowościach²⁴. Najmniejsze skupiska ludności żydowskiej osiedliły się w powiatach: brzeskim, zgorzeleckim i lubańskim²⁵.

W pierwszym okresie powojennym pomocy materialnej ludności żydowskiej udzielały polski rząd i organizacje charytatywne z zagranicy. Powołany w lipcu 1946 r. Komisariat Rządu do spraw Produktywizacji Ludności Żydowskiej oraz Ośrodek Rozwoju Twórczości posiadały swoje placówki przy komitetach żydowskich na Dolnym Śląsku. Dzięki nim odbywał się proces tzw. produktywizacji, którego celem była aktywizacja zawodowa Żydów poprzez zatrudnianie w fabrykach i urządach państwowych, spółdzielniach pracy i prywatnym rzemiośle. Wielu Żydów miało przygotowanie zawodowe zdobyte przed wojną lub w jej trakcie, co było istotne ze względu na zapotrzebowanie na pracowników w odbudowywanym przemyśle. Dane o fachowcach skrupulatnie zatem ewidencjonowano. Przykładowo w jeleniogórskim Wojewódzkim Komitecie Żydów w lipcu 1946 r. było zarejestrowanych 161 specjalistów z różnych dziedzin. Największą grupę stanowili urzędnicy skierowani przeważnie do zakładów przemysłowych, księgowi oraz krawcy pracujący chałupniczo. Kierowanie Żydów do odbudowy i uruchomienia zakładów przemysłowych było ważnym elementem rozwoju gospodarczego nie tylko regionu dolnośląskiego, ale również całego kraju²⁶.

Jednym z elementów polskiej gospodarki po 1945 r. były spółdzielnie. Na Dolnym Śląsku działało 69 spółdzielni żydowskich branż: metalowej, odzieżowej, skórzaney i spożywcze. W roku 1948 zatrudniały one 10 tys. Żydów i stanowiły 75% wszystkich spółdzielni Dolnego Śląska²⁷.

Szczególne znaczenie dla odbudowy i rozwoju przemysłu dolnośląskiego miał sektor prywatny. W roku 1946 zrzeszonych w związkach rzemieślniczych na terenie Dolnego Śląska było 1380 osób²⁸. Najwięcej było krawców i szewców, fryzjerów, piekarzy, malarzy, zegarmistrzów, ślusarzy, kamaszników i stolarzy²⁹.

Odbudowa życia gospodarczego Dolnego Śląska z ważnym udziałem ludności żydowskiej nie trwała jednak długo. Fale wyjazdów Żydów były

24 Sula, „Osadnictwo repatriowanej ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku w latach 1945–1949”, 74.

25 *Ibidem*, 77.

26 Merta-Staszczak, „Udział społeczności żydowskiej w odbudowie życia gospodarczego Dolnego Śląska w latach 1945–1949”, 53.

27 Waszkiewicz, „Żydzi w Polsce wczoraj i dziś na przykładzie Dolnego Śląska”, 38.

28 Merta-Staszczak, „Udział społeczności żydowskiej w odbudowie życia gospodarczego Dolnego Śląska w latach 1945–1949”, 51–52.

29 *Ibidem*, 53.

związane z wydarzeniami kieleckimi z lipca 1946 r., powstaniem Izraela w 1948 r. oraz zmieniającymi się warunkami politycznymi. Do zakładów pracy napływała ludność polska, a wyodrębnienie spółdzielni żydowskich wobec malejącej liczby obywateli tej narodowości straciło rację bytu. Rozpoczął się proces likwidacji już nierentownych spółdzielni oraz łączenia zakładów o podobnym profilu produkcji³⁰.

Oprócz spraw związanych z zamieszkaniem i zatrudnieniem, społeczność żydowska angażowała się w działania licznych partii politycznych. Na Dolnym Śląsku, podobnie jak w całej Polsce, funkcjonowały Żydowska Frakcja Polskiej Partii Robotniczej, partie syjonistyczne, religijne oraz Bund. W strukturze Wojewódzkiego Komitetu Żydów Dolnego Śląska uczestniczyli także działacze Poalej Syjon Lewicy, Poalej Syjon Prawicy, Hitachduth, Haszomer Hacair, Ichudu i przedstawiciele Ligi Pracującej Palestyny. W regionie tym kwitło żydowskie szkolnictwo. Wszystkie lokalne skupiska miały własne szkoły lub placówki nauczania języka jidysz, przy kongregacjach wyznania mojżeszowego funkcjonowały szkoły religijne nauczające hebrajskiego, religii, historii Żydów. W roku 1946 do 23 szkół prowadzonych przez komitety żydowskie uczęszczało 1664 dzieci. W szkołach religijnych uczyły się dzieci w wieku 6–10 lat, we Wrocławiu funkcjonowała także szkoła średnia – jeszybot. Bogate i barwne było żydowskie życie kulturalne. Wydział Kultury i Propagandy przy Wojewódzkim Komitecie Żydów we Wrocławiu inicjował powstawanie klubów, bibliotek, chórów, kół dramatycznych i teatrów. W pierwszym półroczu 1946 r. na Dolnym Śląsku powstało: 6 domów kultury, 23 świetlice, 8 bibliotek, 10 kółek dramatycznych, 5 orkiestr i 5 chórów. Dla ocalałej młodzieży żydowskiej ważną rolę odgrywał sport. Na tym obszarze działało 14 żydowskich klubów sportowych; najsilniejsze były we Wrocławiu, Wałbrzychu, Dzierżonowie i Bielawie. Żydzi dolnośląscy użytkowali mienie sakralne pozostawione przez przedwojenne gminy religijne. Żydowska Kongregacja Wyznaniowa rozpoczęła funkcjonowanie już w maju 1945, do 1950 r. liczba członków osiągnęła 20 tys. W roku 1947 w 13 powiatach istniało 28 kongregacji³¹.

We wrześniu 1949 r. Ministerstwo Administracji Publicznej wydało komunikat zezwalający Żydom na wyjazd do Izraela. Wyjeżdżający pozbawiani byli polskiego obywatelstwa i otrzymywali bilet podróżny tylko w jedną stronę. Emigracji towarzyszył nasilający się już od 1947 r. proces sowietyzacji kraju, a co za tym idzie zmieniała się polityka

30 *Ibidem*, 54.

31 Waszkiewicz, „Żydzi w Polsce wczoraj i dziś na przykładzie Dolnego Śląska”, 39–40.

komunistów wobec ludności żydowskiej³². W latach 1949–1950 władze zlikwidowały lub upaństwowiły organizacje i instytucje żydowskie oraz ograniczyły znacznie ich narodowe aspiracje. Zakończył się krótki czas znacznej swobody w rozwoju życia społecznego, kulturalnego i politycznego³³.

Historia dolnośląskich Żydów ciągle może i powinna być odkrywana, a przyczynią się do tego z pewnością zasoby archiwów państwowych. Materiały przechowywane w Archiwum Państwowym w Opolu posłużyły już do opisanie społeczności żydowskiej miasta Opolu w okresie 1945–1950³⁴. W wyniku przeprowadzonej wówczas kwerendy odnaleziono również materiały dotyczące żydowskiej społeczności brzeskiej, zawarte w jednostce *Wojewódzki Komitet Żydów w Polsce na Dolny Śląsk Delegatura w Brzegu* z lat 1946–1950³⁵. Teczka zawiera pismo Wojewódzkiego Komitetu Żydów na Dolny Śląsk, którego siedziba mieściła się we Wrocławiu przy ul. Włodkowicza 5, do Starostwa Powiatowego w Brzegu z 1 sierpnia 1946 r. informujące o składzie Zarządu komitetu brzeskiego: przewodniczący Zarządu Wiktor Ost zamieszkały w Brzegu przy ul. Oławskiej 54 oraz sekretarz Roza Hersztal zamieszkała przy ul. Oławskiej 31. Z pisma wynika również, że lokal komitetu mieścił się przy ul. Oławskiej 49. Pismo zostało podpisane przez Jana Egita, przewodniczącego Wojewódzkiego Komitetu Żydów na Dolny Śląsk, oraz sekretarza Icchaka Turkowa. Dokument został sporządzony na papierze firmowym pochodzącym z okresu, gdy siedziba Wojewódzkiego Komitetu Żydów na Dolny Śląsk mieściła się w Dzierżoniowie. Opatrzono go także pieczęcią o treści „Wojewódzki Komitet Żydów Polskich na Dolny Śląsk we Wrocławiu”. Do korespondencji dołączony został odpis Statutu Centralnego Komitetu Żydów w Polsce określający: nazwę instytucji, jej siedzibę i teren działania, cele i środki, oddziały, osobowość prawną, władze oraz zasady przyjmowania członków.

Kolejnym materiałem zawartym w przytoczonej jednostce jest pismo Wojewódzkiego Komitetu Żydów w Polsce na Dolnym Śląsku Delegatura w Brzegu do Starostwa Powiatowego w Brzegu (Referat Społeczno-Polityczny) z 21 lutego 1950 r. informujące o tym, że na mocy pisma Prezydium Centralnego Komitetu Żydów w Polsce z 13 stycznia 1947 r. oraz

32 *Ibidem*, 40.

33 Szaynok, „Komuniści w Polsce (PPR/PZPR) wobec ludności żydowskiej (1945–1953), *Pamięć i Sprawiedliwość* 2 (2004): 196–197.

34 Justyna Sowińska, „Społeczność żydowska w Opolu w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej w świetle zasobu Archiwum Państwowego w Opolu”, *Annales Collegii Nobilium Opolienses* 6 (2017): 127–147.

35 APO, Starostwo Powiatowe w Brzegu, 45/1259/47.

uchwały Prezydium Wojewódzkiego Komitetu Żydów w Polsce we Wrocławiu z 5 lutego 1947 r. Komitet Żydowski w Brzegu został przemianowany na Delegaturę przy Powiatowym Komitecie Żydów we Wrocławiu, a po zlikwidowaniu Powiatowego Komitetu Żydów we Wrocławiu – na Delegaturę Brzeską przy Wojewódzkim Komitecie Żydów we Wrocławiu, co miało miejsce 1 stycznia 1948 r. Potwierdzono, że lokal brzeskiego komitetu mieścił się nadal przy ul. Oławskiej 49. Korespondencję podpisał przewodniczący Zarządu Wiktor Ost. Do pisma dołączono 5 egzemplarzy statutu Centralnego Komitetu Żydów w Polsce, wykaz składu osobowego Zarządu oraz spis Żydów zarejestrowanych w delegaturze brzeskiej. Odpis wykazu składu osobowego Zarządu brzeskiego komitetu z 1 lutego 1950 r. obejmował 2 nazwiska: Wiktor Ost – przewodniczący i Herman Kirszenblit – członek Zarządu. Wykaz podpisał Wiktor Ost.

Dnia 10 marca 1950 r. Starostwo Powiatowe w Brzegu przesłało pismo do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego (Wydział Społeczno-Polityczny) z zapytaniem, czy Delegatura w Brzegu Wojewódzkiego Komitetu Żydów w Polsce podlega rejestracji w miejscowym starostwie zgodnie z prawem o stowarzyszeniach³⁶. Dokument, podpisany przez kierownika Referatu Społeczno-Politycznego Józefa Zadrużnego, został zarejestrowany w kancelarii spraw tajnych i poufnych Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu 14 marca 1950 r. Urząd Wojewódzki Wrocławski (Wydział Społeczno-Polityczny) odpowiedział na to zapytanie pismem z 29 marca 1950 r., informując, że zgodnie z obowiązującym prawem procedurę rejestracji należy przeprowadzić w Brzegu. Zwrócił również uwagę, że statut stowarzyszenia jest już nieaktualny i wymaga ponownego opracowania. Pod pismem podpisał się Naczelnik Wydziału Społeczno-Politycznego Wacław Głowacki.

Niezwykle ciekawym materiałem znajdującym się w jednostce jest wykaz Żydów zarejestrowanych w Wojewódzkim Komitecie Żydów w Polsce na Dolnym Śląsku Delegatura w Brzegu na dzień 1 stycznia 1950 r. Lista zawiera nazwiska 55 osób wraz z dodatkowymi informacjami, takimi jak: data i miejsce urodzenia, adres zamieszkania, zawód, miejsce pracy i przynależność partyjna. Z wykazu wynika, że spośród 55 osób 9 urodziło się już po wojnie, w tym 8 osób w Brzegu i 1 w Jaworze. Osoby urodzone przed wojną pochodziły z Kresów Wschodnich (Żurawno, Stanisławów, Kosów, Kamionka Strumiłowa, Dubowa, Wilkomyr, Drohobycz, Lwów) i pozostałych części Polski (Słupca – obecne województwo wielkopolskie, Końskie, Nowy Korczyn i Pińczów – świętokrzyskie, Radomyśl nad Sanem, Brzoza Królewska, Rozwadów nad Sanem

36 Rozporządzenie Prezydenta RP z 27 października 1932 r., Dz.U z 1932 r. nr 94, poz. 808.

i Rudnik nad Sanem – podkarpackie, Michałówka – łódzkie, Szywałd – małopolskie, Trampol i Szczebrzeszyn – lubelskie, Warszawa). Jedna osoba urodziła się w Permie na terytorium Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, w przypadku 2 osób trudno jednoznacznie odczytać miejsce urodzenia.

Analizując rubrykę „adres zamieszkania”, można stwierdzić, że spośród przybyłych na teren powiatu brzeskiego tylko 2 osoby osiedliły się w Karłowicach, pozostałe zamieszkały w Brzegu, głównie przy ul. Oławskiej (13 osób), Krótkiej (11), Nowe Domy i Dzikiej (po 7), pozostałe przy ul. Radkiewicza (5), Rydla (4), Łokietka (3), Górnej (2) i Żymierskiego (1).

W rubryce „zawód” wpisy pojawiły się przy 19 nazwiskach (17 mężczyzn, 2 kobiety). Wśród męskich zawodów dominują rzemieślnicy: szewc (3 osoby), piekarz (2 osoby), aptekarz, tapicer, ślusarz. Poza tym występuje szofer (2 osoby), kupiec (2 osoby), urzędnik (2 osoby), buchalter, wartownik i robotnik w przemyśle ciężkim. Zawody wykonywane przez kobiety to maszynistka i urzędniczka.

Jako miejsce pracy zarejestrowane osoby podały: apteka, własna apteka, własna piekarnia, młyn, garbarnia, wikliniarnia, Starostwo Powiatowe, Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego, Komitet Żydowski, Fabryka Cukierków „Odra”, zakład drzewny. W rubryce „przynależność partyjna” nie ma wpisów, co może świadczyć o braku zaangażowania w życie polityczne lub „deficycie” struktur umożliwiających taką działalność. W uwagach odnotowano informacje: „niezdolny do pracy (chory)” i „inwalida bez nóg”.

Materiały zawarte w jednostce *Wojewódzki Komitet Żydów w Polsce na Dolny Śląsk Delegatura w Brzegu* mogą być punktem wyjścia do dalszych badań nad społecznością żydowską w powiecie brzeskim w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej. Konieczne jest jednak przeprowadzenie szerszej kwerendy w zespole Starostwo Powiatowe w Brzegu. Badania te mogą dotyczyć np. spraw poświadczenia obywatelstwa. W jednostce archiwalnej *Poświadczenie obywatelstwa polskiego z 1949 r.*³⁷, w spisie spraw odnajdujemy nazwisko, które znajduje się również w omawianym już wykazie brzeskich Żydów. Ze spisu spraw wynika, że małżonkowie Karolina i Karol Feuerowie, zamieszkali w Brzegu 28 grudnia 1948 r., złożyli podanie o poświadczenie obywatelstwa polskiego. Wnioskowany dokument został wydany 14 stycznia 1949 r.³⁸. Podobnych jednostek, dotyczących poświadczenia i nadania

37 APO, Starostwo Powiatowe w Brzegu, 45/1259/126.

38 APO, Starostwo Powiatowe w Brzegu, 45/1259/126, 23.

oraz stwierdzenia obywatelstwa polskiego, jest dużo więcej. Razem obejmują cały okres 1945–1950³⁹.

W materiałach brzeskiego starostwa znajdują się również akta osobowe pracowników administracji. Jednostka *Akta osobowe – Serka Horszowska*⁴⁰ dotyczy również osoby odnotowanej w wykazie Żydów. Bogata dokumentacja osobowa pozwala ustalić losy Serki (Serafiny) Horszowskiej urodzonej w Kamionce Strumiłowej, która już przed wojną pracowała jako maszynistka, początkowo w Starostwie Powiatowym w Kamionce Strumiłowej, a następnie w Biurze Lasów. W latach 1942–1945 przebywała na robotach przymusowych w Niemczech, gdzie była zatrudniona w fabryce budowy samolotów. Do Polski przybyła pod koniec sierpnia 1945 r., następnie udała się do Kamionki Strumiłowej w poszukiwaniu rodziny, która niestety nie przeżyła zagłady. Dnia 6 grudnia 1945 r. Serka Horszowska wystąpiła do Pełnomocnika Rządu w Brzegu z podaniem o przyjęcie do pracy. Umowę o zatrudnienie w charakterze kancelisty Starostwa Powiatowego w Brzegu podpisała 1 stycznia 1946 r. Z akt wynika również, że po wojnie należała do Ligi Kobiet i Polskiego Czerwonego Krzyża, dopiero jednak przeanalizowanie akt tych instytucji być może pozwoliłoby na ustalenie charakteru tej działalności. Odnalezienie dokumentacji pracowniczej innych osób wymienionych w wykazie umożliwiłoby odtworzenie indywidualnych losów, zwłaszcza w zakresie pochodzenia, wykształcenia i pracy zawodowej.

Żydzi, którzy mieszkając na terenie powiatu brzeskiego, chcieli podjąć działalność rzemieślniczą, musieli wystąpić do tamtejszego Starostwa Powiatowego o wydanie karty rzemieślniczej. Do podania należało dołączyć życiorys oraz odpis świadectwa egzaminu mistrzowskiego lub inny dokument poświadczający wykształcenie. Po spełnieniu tych wymogów starostwo na podstawie przepisów prawa przemysłowego wystawiało kartę rzemieślniczą uprawniającą do prowadzenia konkretnego „fachu” w wyznaczonym miejscu i pod określoną nazwą⁴¹. W jednostce *Zezwolenia na prowadzenie działalności gospodarczej z lat 1946–1947*⁴² w spisie spraw widnieje nazwisko Percec Bywalski, które odnotowane jest również w wykazie brzeskich Żydów. Niestety same akta sprawy Perceca Bywalskiego nie zachowały się w teczce, na spisie spraw widnieje tylko adnotacja „do Prezydium MRN w Brzegu”. Akta prawdopodobnie zostały

39 Por. APO, 45/1259/127, 45/1259/131–133, 45/1259/260.

40 APO, Starostwo Powiatowe w Brzegu, 45/1259/330.

41 Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym, Dz.U z 1927 r. nr 53, poz. 468.

42 APO, Starostwo Powiatowe w Brzegu, 45/1259/263.

przeniesione do Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Brzegu, jednak dopiero ich odnalezienie pozwoli ocenić, czy było to spowodowane tym, że o zezwolenie wystąpiła osoba narodowości żydowskiej. W samym zespole *Starostwo Powiatowe w Brzegu* jednostek dotyczących zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej (zarówno przez osoby prywatne, jak i spółdzielnie) jest znacznie więcej⁴³. Akta te mogą pozwolić na ustalenie liczby osób narodowości żydowskiej pracującej w rzemiośle oraz określić profil tej działalności.

Ciekawą grupę akt w zespole *Starostwo Powiatowe w Brzegu* stanowią materiały Referatu Osiedleńczego, w których dominuje ewidencja osób osiedlonych po II wojnie światowej na obszarze powiatu brzeskiego. Mogą się one okazać bogatym źródłem informacji dotyczącym żydowskich osadników – ich liczebności, miejsca pochodzenia oraz miejsca zamieszkania.

W kwerendzie dotyczącej społeczności żydowskiej na terenie powiatu brzeskiego w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej pomocne mogą być także inne zespoły z zasobu Archiwum Państwowego w Opolu. Zespół archiwalny nr 3121 *Zbiór teczek dowodów osobistych z terenu województwa opolskiego* zawiera materiały związane z wydawaniem dowodów tożsamości. Wśród nich jestteczka dowodowa Mariana Nejmana widniejącego na wykazie Żydów znajdującym się w jednostce *Wojewódzki Komitet Żydów w Polsce na Dolny Śląsk Delegatura w Brzegu*⁴⁴. Marian Nejman urodził się w 1895 r. w Warszawie. Z wykształcenia był stolarzem-tapicerem. W czasie wojny przebywał na terytorium Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (powiat Sasowo, województwo rzymskokatolickie). Po osiedleniu w powiecie brzeskim zatrudnił się jako tapicer w fabryce mebli, a następnie jako pracownik umysłowy w Spółdzielni Pracy „Pion” w Brzegu. W teczce jest również informacja o tym, że w 1954 r. zmienił imię Mojżesz na Marian.

Materiały dotyczące zmian imion i nazwisk znajdują się w zespole archiwalnym *Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu*. W jednostce *Zmiana imion i nazwisk 1953–1954*⁴⁵ odnajdujemy informację o zmianie nazwiska Feuerstein (nazwisko to występuje na liście brzeskich Żydów) na Basyk.

Wiele informacji na temat repatriantów przybyłych na Dolny Śląsk zawierają akta Państwowego Urzędu Repatriacyjnego. Są to dane

43 APO, Starostwo Powiatowe w Brzegu, 45/1259/262–264, 45/1259/183–186.

44 APO, Zbiór teczek dowodów osobistych z terenu województwa opolskiego, 45/3121/163/524.

45 APO, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu, 45/224/4758.

dotyczące zwłaszcza miejsca urodzenia, miejsca zamieszkania lub przebywania przed osiedleniem na Ziemiach Zachodnich po zakończeniu II wojny światowej. W przypadku powiatu brzeskiego jest to zespół 334 Państwowy Urząd Repatriacyjny Powiatowy Oddział w Brzegu z lat 1945–1947. Przykładowo w jednostce *Księga rejestracji repatriantów i przesiedleńców – Punkt Etapowy w Brzegu* z lat 1945–1947 widnieje nazwisko Ost Wiktor – to osoba znana z wcześniejszych dokumentów jako przewodniczący Zarządu brzeskiego komitetu żydowskiego⁴⁶. Urodzony w 1890 r. w Rozwadowie nad Sanem, z wykształcenia był szewcem, przybył do Brzegu 30 kwietnia 1946 r. wraz z rodziną („3 kobiety, 1 mężczyzna, 2 dzieci”) i został zakwaterowany na ul. Oławskiej.

Bogactwo materiałów przechowywanych w zasobie Archiwum Państwowego w Opolu przyczyni się zapewne do odtworzenia historii osób, które po zakończeniu II wojny światowej tworzyły społeczność żydowską na obszarze powiatu brzeskiego.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Państwowe w Opolu

Państwowy Urząd Repatriacyjny Powiatowy Oddział w Brzegu, 45/334/8.

Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu, 45/224/4758.

Starostwo Powiatowe w Brzegu, 45/1259/47, 45/1259/126–127, 45/1259/131–133, 45/1259/183–186, 45/1259/260, 45/1259/262–264, 45/1259/330.

Zbiór teczek dowodów osobistych z terenu województwa opolskiego, 45/3121/163/524.

Książki i monografie

Bronsztejn Szyja, *Z dziejów ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1993).

Gruźlewska Anna, *Polska Jerozolima. Fenomen żydowskiego osiedla w powiecie dzierzoniowskim 1945–1950* (Dzierżonów: Wydawnictwo Art in Design SOVA, 2019).

Grynberg Michał, *Żydowska spółdzielczość pracy w Polsce w latach 1945–1949* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1986).

Muskiewicz Marian, *Rzemieślnicy, kupcy, przemysłowcy na Dolnym Śląsku w latach 1945–1950* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2020).

46 APO, Państwowy Urząd Repatriacyjny Powiatowy Oddział w Brzegu, 45/334/8, 140.

- Szajda Marek, „Początki instytucjonalnego życia żydowskiego na Dolnym Śląsku od maja do sierpnia 1945 roku”, w *Koniec wojny na Śląsku. Rok 1945. Studia i materiały*, red. Ksawery Jasiak, Krzysztof Kawalec, Piotr Stanek (Wrocław–Opole–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział we Wrocławiu, 2018), 169–177.
- Szaynok Bożena, *Ludność żydowska na Dolnym Śląsku 1945–1950* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000).
- Szydzisz Marcin, *Społeczność żydowska na Dolnym Śląsku w świetle działalności Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce w latach 1950–1989* (Wrocław–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział we Wrocławiu, 2019).
- Waszkiewicz Ewa, *Kongregacja Wyznania Mojżeszowego na Dolnym Śląsku na tle polityki wyznaniowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1945–1968* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1999).
- Wieczorek Paweł, *Żydzi w Wałbrzychu i powiecie wałbrzyskim 1945–1968* (Wrocław–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział we Wrocławiu, 2017).
- Ziątkowski Leszek, *Dzieje Żydów we Wrocławiu* (Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2000).

Czasopisma

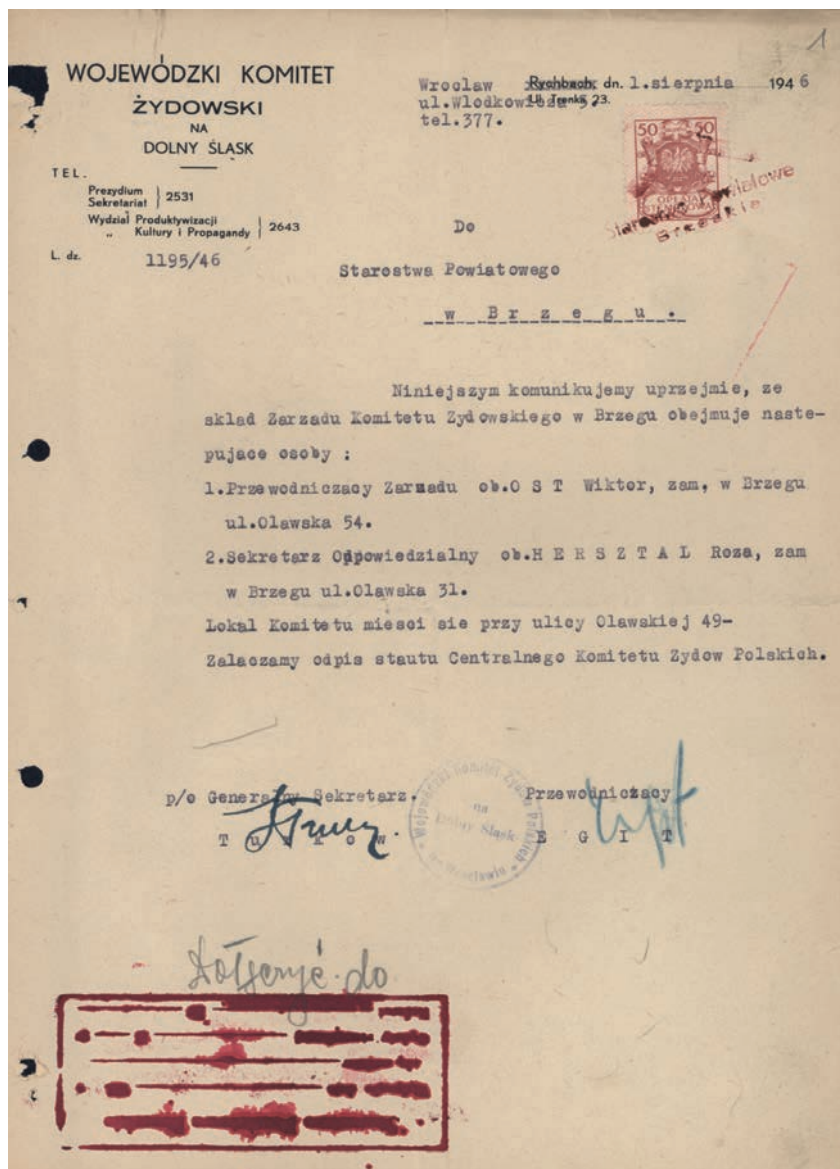
- Bat Samuel, „Ludność żydowska na Dolnym Śląsku”, *Rocznik Wrocławski* 5 (1961): 141–163.
- Bronsztejn Szyja, „Uwagi o ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku w pierwszych latach po wyzwoleniu”, *Biuletyn ŻIH* 75 (1970): 31–54.
- Goldsztejn Arnold, „Powstanie skupiska ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku w latach 1945–1947”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 22/1–2 (1967): 191–202.
- Gruźlewska Anna, „Powojenne szkolnictwo żydowskie na przykładzie żydowskiej szkoły powszechnej w Dzierżoniowie”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 75/2 (2020): 55–88.
- Kozyra Waldemar, „Ustrój administracji państwowej w Polsce w latach 1944–1950”, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 63 (2011): 171–191.
- Merta-Staszczak Adriana, „Udział społeczności żydowskiej w odbudowie życia gospodarczego Dolnego Śląska w latach 1945–1949”, *UR Journal of Humanities and Social Sciences* 23 (2022): 38–57.
- Sowińska Justyna, „Społeczność żydowska w Opolu w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej w świetle zasobu Archiwum Państwowego w Opolu”, *Annales Collegii Nobilium Opolienses* 6 (2017): 127–147.
- Sula Dorota, „Osadnictwo repatriowanej ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku w latach 1945–1949”, *Śląskie Studia Historyczne* 3 (1993): 67–81.
- Sula Dorota, „Repatriowana ludność żydowska na Dolnym Śląsku w latach 1945–1949”, *Rocznik Województwa Wałbrzyskiego* (1992/1993): 17–29.

- Szajda Marek, „Żydzi niemieccy w Jeleniej Górze tuż po zakończeniu II wojny światowej”, *Rocznik Ziemi Zachodnich* 2 (2018): 187–206.
- Szaynok Bożena, „Komuniści w Polsce (PPR/PZPR) wobec ludności żydowskiej (1945–1953)”, *Pamięć i Sprawiedliwość* 2 (2004): 185–203.
- Szczepański Andrzej, „Mniejszość żydowska w Legnicy w latach 1945–1968”, *Szkice Legnickie* 28 (2007): 145–180.
- Techmańska Barbara, „Żydowskie placówki przedszkolne na Dolnym Śląsku prowadzone przez Centralny Komitet Żydów w Polsce w latach 40. i 50. XX w. – zarys problematyki”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 55/3 (2020): 143–165.
- Wieczorek Paweł, „Źródła archiwalne do najnowszych dziejów społeczności żydowskiej na Dolnym Śląsku (1945–1950) w świetle zasobów archiwalnych Archiwum Państwowego we Wrocławiu, Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 3 (2006): 355–379.
- Wolny Marcin, „Ludność żydowska w Świdnicy w latach 1945–1970”, *Rocznik Świdnicki* 31 (2003): 128–157.

Rozdziały w monografiach

- Waszkiewicz Ewa, „Żydzi w Polsce wczoraj i dziś na przykładzie Dolnego Śląska”, w *Konferencja. Mniejszość żydowska w Polsce – mity i rzeczywistość*, red. Piotr Zieliński (Warszawa: Biuro Analiz Sejmowych. Kancelaria Sejmu, 2010), 35–44.

Ilustracja 1. Pismo Wojewódzkiego Komitetu Żydowskiego we Wrocławiu do Starostwa Powiatowego z 1 sierpnia 1946 r., Archiwum Państwowe w Opolu, Starostwo Powiatowe w Brzegu, 45/1259/47, 1

Spółeczność żydowska w powiecie brzeskim...

Ilustracja 2. Pismo Starostwa Powiatowego w Brzegu do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego z 10 marca 1950 r., Archiwum Państwowe

Starostwo Powiatowe
BRZESKIE
Województwo Wrocławskie

Poufne

Brzeg, dnia 10 marca 1950 r.

o. Chmura
15. III. 50
Włm

Do
Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego
Wydział Społeczno-Polityczny
we Wrocławiu

o/a

Nr.S.P. 6/3/50

W dniu 21.II. 1950 r. przewodniczący Wojewódzkiego Komitetu Żydów w Polsce - Delegatura w Brzegu złożył w tut. Starostwie: wykaz składu osobowego zarządu tut. delegatury, wykaz członków, oraz 5 statutów z prośbą o zarejestrowanie.

Wobec zaistniałej wątpliwości czy tut. delegatura podlega rejestracji a jeżeli tak, czy zgodnie z art.41 rozporządzenia Prezydenta R.P. z dnia 27.X.1932 r./Dz.U.R.P.Nr.94 poz.808/prawa o stowarzyszeniach przesyłam powyższe do decyzji.-

Zak. 7

Za Starostą Powiatowego:
Zadrużny Józef
Kier.Ref.Społeczno-Politycznego

URZĄD WOJEWÓDZKI WROCŁAWIE 21
Kancelaria spraw bieżących i powtórczych
Wpłynęło dnia 14.3. 1950 r.
Nr. S.P.S. III/1/184/50

